



UNIwersytet Warszawski

Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji

Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej

ul. Podchorążych 20, 00-721 Warszawa, tel. centr.: (22) 55-30-700, tel. (22) 55-30-710; fax; (22) 55-30-753 e-mail:
maria.nielaczna@uw.edu.pl

Stanowisko i ustalenia badawcze Zespołu badawczego kary dożywotniego pozbawienia wolności przy Katedrze Kryminologii i Polityki Kryminalnej IPSiR UW

Kara dożywotniego pozbawienia wolności w nowelizacji Kodeksu karnego 2019 roku

Opracowanie prezentuje aktualną krajową debatę wokół kary dożywotniego pozbawienia wolności (dalej: kdpw lub kara dożywotniego więzienia) w kontekście międzynarodowym, w tym syntezę opinii instytucji prawo-człowieczych i ekspertów podkreślających „prawo do nadziei” przysługujące tym, którzy zostali na nią skazani, stanowisko naszego zespołu badawczego wraz z ustaleniami z badań nad wykonaniem tej skrajnej kary w Polsce.

Zarówno analiza prawnych poglądów na ochronę godności człowieka, wykonania kary dożywotniego więzienia, czyli blisko 20 lat życia w izolacji każdego ze skazanych, którzy na przestrzeni tego czasu poprzez przykładowe życie i odcięcie się od przestępczej, hańbiącej ich przeszłości zapracowali na zaufanie państwa i społeczeństwa – dowodzi, że kara bezwzględne dożywocie jest nieracjonalna, mało praktyczna i niehumanitarna.

Zarówno istniejąca na gruncie kodeksu karnego z 1997 r. kdpw, jak i praktyka jej wykonania świadczą, że istniejące tradycyjne rozwiązanie wystarcza do zapewnienia realizacji dwóch najważniejszych celów państwa – ochrony społeczeństwa przed najpoważniejszą przestępczością oraz wspierania skazanego w jego poprawie i rehabilitacji.

*

16 maja Sejm przyjął nowelizację Kodeksu karnego (dalej: k.k.) przygotowaną przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Zmianie uległy przepisy o orzekaniu kdpw, rozpatrywaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia na nią skazanych oraz okresu ich próby w przypadku wcześniejszego zwolnienia.

Sąd, który wymierzy oskarżonemu będącemu uprzednio skazanym na karę pozbawienia wolności powyżej 20 lat lub kdpw, będzie miał obowiązek orzec bezwzględne dożywocie, tj. zakaz warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 77 § 3 k.k.). Sąd będzie mógł również orzec ten zakaz, jeżeli charakter i okoliczności czynu oraz właściwości osobiste sprawcy wskazywałyby, iż jego pozostawanie na wolności spowoduje trwałe niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej innych osób (art. 77 § 4 k.k.).

Drugim kontrowersyjnym *novum* jest wydłużenie okresu bezwzględnej izolacji w zakładzie karnym. Skazany na kdpw będzie mógł starać się o warunkowe przedterminowe zwolnienie po odbyciu co najmniej 35 lat kary, a nie jak było to do tej pory – 25 (art. 78 § 3 k.k.). Trzecia zmiana dotyczy przedłużenia okresu próby zwolnionego warunkowo z kdpw do końca jego dni. Ta zmiana nie wzbudziła sprzeciwu.

Krytyczne głosy na temat tych zapisów pojawiły się tak na etapie projektu nowelizacji Kodeksu, jak również już po głosowaniu w Sejmie. Krytyka nie tylko dotyczyła rozstrzygnięć merytorycznych, lecz także procedury jego przyjęcia. Uznany ekspert od prawa karnego i konstytucyjnego prof. Włodzimierz Wróbel stwierdził, że na nowelizacji „ciąży ogromny feler proceduralny, dlatego że przyjęto ją z naruszeniem podstawowych zasad legistycznych dotyczących zmian przepisów kodeksowych obowiązujących w

Sejmie. To grozi niesłychanym chaosem, ponieważ będzie bardzo prosto zakwestionować tę ustawę z tego punktu widzenia przed Trybunałem Konstytucyjnym. W wypadku stwierdzenia jej niezgodności z konstytucją trzeba będzie wznawiać postępowania dotyczące orzeczeń wydanych na podstawie tej ustawy (...) pojawi się konieczność wznawiania postępowań i wypuszczania ludzi z więzień”¹.

Warto przypomnieć stwierdzenie sądu zadającego Trybunałowi Konstytucyjnemu pytanie prawne w sprawie dotyczącej wprowadzenia tzw. punktowych sankcji grożących za zabójstwo kwalifikowane w 2008 r. (sygn. P 11/08). Sąd pytający podkreślił, że „określenie czynu zabronionego pod groźbą kary i ustalenie innych warunków karalności, w tym sankcji karnej, jest rzeczą ustawodawcy. Jego swoboda w tym zakresie ograniczona jest jedynie założeniami ustrojowymi wyrażonymi w Konstytucji oraz odpowiednimi przepisami prawa międzynarodowego. Swoboda ustawodawcy w kreowaniu prawa nie może zatem niweczyć zasad z nich wynikających”.

Skoro bezwzględne dożywocie jest sankcją niemożliwą do pogodzenia z art. 3 wiążącej Polskę EKPC, to „proponowany w nowelizacji przepis nie mógłby być stosowany przez polskie sądy, a to z uwagi na pierwszeństwo w stosowaniu Konwencji (art. 91 ust. 1 i 2 w zw. z art. 241 ust. 1 Konstytucji RP). Poza tym polska Konstytucja zawiera także normy wzorowane na art. 3 Konwencji (art. 40) i wprost określa godność ludzką jako nienaruszalną (art. 30)”².

Komisarz Rady Europy do spraw praw człowieka Dunja Mijatović wyraziła zaniepokojenie tempem prac Sejmu i dodała, że pospieszne prace legislacyjne „bez inkluzywnej debaty” były już przedmiotem zaniepokojenia wyrażanego przez jej poprzednika po jego ostatniej wizycie w Polsce. Przekonywała Stanisława Karczewskiego, by – jako marszałek Senatu – „zorganizował szerszą debatę publiczną w Senacie, jak to jest wymagane przy przygotowywaniu ustawodawstwa mającego wpływ na prawa człowieka, a także zapewnił niezbędny czas na konsultacje, m.in. z krajowymi i międzynarodowymi ekspertami prawniczymi, aby zagwarantować pełną zgodność z orzecznictwem ETPC i standardami Rady Europy”³.

24 maja senatorowie zwrócili Sejmowi projekt i wnieśli 43 poprawki⁴, w tym kategorycznie sprzeciwili się bezwzględnemu dożywociu wskazując na sprzeczność z podstawowymi prawami człowieka chronionymi Konstytucją i Europejską Konwencją Praw Człowieka. Dopuszcili jednak możliwość (nie-konieczność) orzekania przez sąd zakazu warunkowego zwolnienia.

Swój sprzeciw wobec obydwu pomysłów na karanie bezwzględną kdpw wyraziły czołowe krajowe i międzynarodowe organy i organizacje ochrony praw człowieka, środowiska naukowe i eksperci od legislacji: Rzecznik Praw Obywatelskich oraz Zespół Prawa Karnego Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Rada Legislacyjna przy Prezesie Rady Ministrów oraz Biuro Legislacyjne Kancelarii Senatu, Krakowski Instytut Prawa Karnego oraz Komisarz Rady Europy do spraw praw człowieka Dunja Mijatović⁵.

W ich wystąpieniach wybrzmiewały nie tylko argumenty prawne, lecz także dowiedzione naukowo, tj. stwierdzone statystyką i badaniami jakościowymi – fakty, że „zaostrenie prawa nie ma przełożenia na liczbę

¹ P. Szymaniak, Wróbel: W Europie nie powinno być państwa z bezwzględnym dożywociem [WYWIAD], w: Gazeta Prawna z 20.05.2019. Źródło: <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1413141,bonus-dla-groznich-przestepcow.html> (30.05.2019).

² M. Krzemiński, Bezwzględne dożywocie narusza Europejską Konwencję Praw Człowieka, opinia z 13.06.2019 r. Źródło: <http://konstytucyjny.pl/marcin-krzeminski-wyrok-trybunalu-w-strasburgu-bezwzledne-dozywocie-jest-sprzeczne-z-konwencja/?fbclid=IwAR3URPOAGyKDoUNShb4rU-PhUjgTRkwHqIjtTu9vWdRKRHk1QC218B1Rws> (13.06.2019).

³ Zob. 27.05.2019, Zaostrenie prawa karnego w Polsce "nie do pogodzenia z humanitarnym podejściem", autor: ads/kg / PAP. Źródło: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/komisarz-re-ds-praw-czlowieka-krytykuje-zaostrenie-prawa-karnego,939568.html?fbclid=IwAR1rurAdAIKE3CKJQ1dCoN1s7W7ZfhEPaOzkFodWy0G--sUZOm4cjinUuAg> (30.05.2019).

⁴ E. Siedlecka, Czy PiS wycofa się ze zmian w prawie karnym?, w: Polityka z 23.05.2019 r.: „Liczba i rodzaj zawartych w uchwalonej ustawie błędów doprowadzi do destabilizacji systemu prawnego. W obliczu tego zagrożenia stanowczo rekomendujemy, by odrzucić opiniowaną ustawę w całości bądź przynajmniej wprowadzić do niej liczne, lecz niezbędne poprawki na etapie prac legislacyjnych w Senacie, w zakresie wskazanym w poniższych analizach” – piszą krakowscy karniści we wstępie do swojej ekspertyzy. Zaznaczają przy tym, że została uchwalona w trybie sprzecznym z konstytucją”. Źródło: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1793934,1,czy-pis-wycofa-sie-ze-zmian-w-prawie-karnym.read> (30.05.2019).

⁵ Ł. Woźnicki, Komisarz Praw Człowieka RE: Reforma kodeksu karnego sprzeczna z europejskimi standardami, w: Wyborcza z 27.05.2019 r.: „Komisarz ubolewa, że polski Sejm i Senat przyjęły nowelizację kodeksu karnego mimo podnoszonych przez nas obaw” – taki komunikat opublikowało w poniedziałek biuro Dunji Mijatović. – Przyjęte zmiany pozbawiają niektórych więźniów skazanych na dożywotnie więzienie prawa do warunkowego zwolnienia. Taki środek jest sprzeczny z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”. Źródło: <http://wyborcza.pl/7,75398,24834657,komisarz-praw-czlowieka-re-reforma-kodeksu-karnego-sprzeczna.html> (31.05.2019).

popelnianych przestępstw. Przesłanek nie zastanawia się czy otrzyma bezwzględną karę dożywocia czy z możliwością zwolnienia warunkowego po 25 latach (...) gdy w Polsce obowiązywała kara śmierci, to zabójstw było dwa razy tyle, niż choćby w ubiegłym roku. Nadawanie nadmiernego znaczenia prewencji generalnej jest nieuzasadnione”⁶.

Sprzecznosc nowych przepisow z Konwencja o Ochronie Praw Czlowieka i Podstawowych Wolnosci

Wszystkie środowiska, których opinie przefiltrowaliśmy i których syntezę prezentujemy podkreśliły niezgodność wymienionych przepisów ze standardami konstytucyjnymi oraz międzynarodowymi⁷, tj. Konwencją o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (EKPC/Konwencja) i Rekomendacjami czołowej Organizacji zaangażowanej w promocję praw człowieka, demokracji oraz rządów prawa – Rady Europy, do której Polska wstąpiła 26 listopada 1991 r.⁸ Oznacza to, że Polska uczestniczyła w pracach nad omawianymi Rekomendacjami⁹.

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC/Trybunał) w wyrokach podkreślał, że dożywotnie pozbawienie wolności bez możliwości ubiegania się o wcześniejsze zwolnienie jest sprzeczne z art. 3 Konwencji, który stanowi, że „*Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu*”. W sumie naruszenie stwierdził w 12 sprawach, gdzie strona przegrana były państwa Europy Zachodniej, Środkowej i Wschodniej. Ten zakaz jest bowiem absolutny bezwarunkowy. Wymieniamy je poniżej.

Trybunał zaznaczył, iż w świetle art. 3 EKPC skazany na kdpw ma prawo, aby od początku jej odbywania wiedzieć, co musi uczynić, by w określonym terminie można było rozważać jego przedterminowe zwolnienie, w szczególności, po ilu latach będzie oceniana zasadność dalszego odbywania wyroku i na jakich warunkach ocena będzie miała miejsce.

Jeśli na gruncie prawa krajowego brak jest jakiegokolwiek mechanizmu lub możliwości rewizji kdpw (tak by móc przekonać się, czy dalsze uwięzienie jest nadal uzasadnione względami penologicznymi)¹⁰, wówczas samo już wymierzenie nieredukowalnej kary narusza art. 3 EKPC¹¹. Dla zgodności prawa krajowego z Konwencją dostatecznym jest, by przepisy przewidywały realną możliwość skorzystania przez więźnia z instytucji warunkowego zwolnienia z odbycia kary – nawet jeżeli jest ona długo- bądź bezterminowa¹².

Kanon tych też chroniących absolutną wolność od strachu przed własnym państwem powtarza się na mantra od przełomowej sprawy Vinter przeciwko Wielkiej Brytanii z 2013 r., w następujących 13 sprawach¹³:

⁶ P. Dubiński, Dosadna ocena kontrowersyjnego pomysłu Zbigniewa Ziobry. „Celem kary nie jest odwet”. Wywiad z płk K. Olkowiczem, zastępcą Rzecznika Praw Obywatelskich z 26.02.2016 r. Źródło: <https://wiadomosci.wp.pl/dosadna-ocena-kontrowersyjnego-pomyslu-zbigniewa-ziobry-celem-kary-nie-jest-odwet-6027654487352449a> (30.05.2019).

⁷ „Od samego początku prac nad nowelizacją eksperci wskazywali, że bezwzględne dożywocie jest wątpliwe z punktu widzenia konstytucji oraz standardów wynikających z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Wprowadzając przepisy niezgodne z Konwencją o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Polska naraża się na ryzyko wypłaty odszkodowań skazanym, na skutek przyszłych wyroków trybunału w Strasburgu”. Zob. P. Szymaniak, Eksperci krytykują bezwzględne dożywocie. "Z punktu widzenia kryminologii jest to pomysł barbarzyński", Dziennik Gazeta Prawna z 21.05.2019 r. Źródło: <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/598302,bezwzgleadne-dozywocie-kodeks-karny-wiezienie-wiezniowie.html> (30.05.2019).

⁸ Więcej zob. https://strasburgre.msz.gov.pl/pl/polska_w_re (30.05.2019).

⁹ Chodzi o Rekomendacje Komitetu Ministrów Rady Europy: nr 2003(22) o warunkowym zwolnieniu przyjętą 24 września 2003 r. podczas 853. spotkania zastępców ministrów, nr 2003(23) o wykonywaniu przez administrację więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności i innych długoterminowych kar pozbawienia wolności przyjętą wraz z urzędowym komentarzem na 855. posiedzeniu 9 października 2003 r. oraz nr (2006)2 Europejskie Reguły Więzienne przyjętą 11 stycznia 2006 r. na 952. posiedzeniu delegatów.

¹⁰ Wśród nich znajdują się przesłanki dotyczące kary, odstraszenia, ochrony społeczeństwa i reintegracji.

¹¹ Wyrok ETPC w sprawie Vinter i inni przeciwko Wielkiej Brytanii z 9 lipca 2013 r.

¹² Wyrok ETPC w sprawie László Magyar przeciwko Węgrom z 20 maja 2014 r.

¹³ Pierwszą sprawą – podwaliną pod wymóg redukowalności kdpw – była sprawa Kafkaris przeciwko Cyprovi (wyrok ETPC z 12 lutego 2008 r., skarga nr 21906/04). Badając skargę Trybunał stwierdził, że Cypr spełnił wymóg redukowalności kdpw. Poza tym skazany zarzucał naruszenie art. 7 EKPC, nie art. 3, więc Trybunał badał tę sprawę z innej perspektywy. Dlatego nie wywiódł prawa do nadziei ani nie zdefiniował na czym polega humanitaryzm kara dożywocia. W kolejnej sprawie Iorgov (nr 2) przeciwko Bułgarii (wyrok z 21 lutego 2011 r., skarga nr 36295/02), wcześniejszej niż przełomowa Vinter przeciwko Wielkiej Brytanii, ETPC nie stwierdził naruszenia art. 3 EKPC, lecz powtórzył wymóg redukowalności kdpw i zapewnienia skazanemu realnych szans na jej skrócenie i zwolnienie. Podobnie w sprawie Iordan Petrov przeciwko Bułgarii (wyrok z 24 stycznia 2012 r., skarga nr 22926/04). Także w trzech sprawach, w których wydał decyzję o dopuszczalności skargi, które uwzględniamy mimo że nie doszło do naruszenia art. 3 EKPC, tj. Streicher przeciwko Niemcom (decyzja z 10 lutego 2009 r., skarga nr 40384/04), Meixner przeciwko Niemcom (decyzja z 3 listopada 2009 r., skarga nr 26958/07) oraz Kostov przeciwko

- Vinter i in. przeciwko Wielkiej Brytanii, wyrok z 9 lipca 2013 r., skargi nr 66069/09, 130/10 i 3896/10
- Öcalan przeciwko Turcji (nr 2), wyrok z 18 marca 2014 r., skargi nr 24069/03, 197/04, 6201/06, 10464/07
- Laszló Magyar przeciwko Węgrom, wyrok z 20 maja 2014 r., skarga nr 73593/10
- Harakchiev i Tolumov przeciwko Bułgarii, wyrok z 8 lipca 2014 r., skargi nr 15018/11, 61199/12
- Trabelsi przeciwko Belgii, wyrok z 4 września 2014 r., skarga nr 140/10
- Manolov przeciwko Bułgarii, wyrok z 4 listopada 2014 r., skarga nr 23810/05
- Bodein przeciwko Francji, wyrok z 13 listopada 2014r., skarga nr 40014/1014
- Kaytan przeciwko Turcji, wyrok z 15 września 2015 r., skarga nr 27422
- Murray przeciwko Holandii, wyrok z 26 kwietnia 2016 r., skarga nr 10511/10
- T.P. i A.T. przeciwko Węgrom, wyrok z 4 października 2016 r., skarga nr 37871/14
- Matiošaitis i inni przeciwko Litwie, wyrok z 23 maja 2017 r., skargi nr 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 and 72824/13
- Petukhov przeciwko Ukrainie (nr 2), wyrok z 12 marca 2019 r., skarga nr 41216/13¹⁵
- Marcello Viola przeciwko Włochom (nr 2), wyrok z 13 czerwca 2019 r., skarga nr 77633/16.

We wszystkich tych sprawach Trybunał przypomniiał, że kdpw jest dopuszczalna i nie stoi w sprzeczności z Konwencją, podobnie jak odmowa warunkowego zwolnienia nie może być uznana za nieludzkie traktowanie w świetle jej art. 3. Nieliczne kraje, które przewidywały bezwzględną karę dożywotniego więzienia, stanęły przed koniecznością zmiany swojego prawa i prawo to zmieniły.

O naruszeniu tego absolutnego tabu przeważało to, że przegrane państwa nie zapewniły minimalnych gwarancji ochrony takich wartości jak nadzieja, podmiotowość, godność. Tymczasem sama „wolność” była bardzo rzadkim słowem użytym w rozstrzygnięciach.

Rzecznik Praw Obywatelskich o zmianach w przedmiocie orzekania kdpw

W *Wystąpieniu do Ministra Sprawiedliwości ws. propozycji zmian w Kodeksie karnym* z 14 lutego 2019 r. Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej: RPO) zwrócił uwagę na sprzeczność projektowanych przepisów z poprawczym celem kary pozbawienia wolności. Tym samym czynią one bezcelowym dążenie więźnia do rehabilitacji społecznej i reedukacji. Stwierdził on, że kara o charakterze eliminacyjnym pozbawia skazanego nadziei, podstawowej ludzkiej wartości.

Bułgarii (decyzja z 14 lutego 2012 r., skarga nr 30009/08) – ETPC doszedł do wniosku, że skarżone państwa zapewniają szansę na skrócenie kdpw, czy to przez akt prezydenckiej łaski czy to przez mechanizm warunkowego zwolnienia. W sprawach niemieckich również sądy krajowe zgodziły się, że warunkowe zwolnienie może rzeczywiście stać się możliwe, gdy podeszły wiek skarżących w wystarczającym stopniu zmniejszy zagrożenie z ich strony. Nie było naruszenia także w sprawach Čačko przeciwko Słowacji (wyrok z 22 lipca 2014 r., skarga nr 49905/08) oraz Hutchinson przeciwko Wielkiej Brytanii (wyrok z 3 lutego 2015 r., skarga nr 57592/08).

¹⁴ ETPC nie stwierdził naruszenia art. 3 Konwencji, lecz podobnie jak w innych sprawach badał czy kdpw w prawie francuskim jest redukowalna, czyli czy pozostawia skazanemu szansę zwolnienia. ETPC twierdząco odpowiedział na to pytanie, gdyż prawo francuskie zapewniało mechanizm oceny zasadności dalszej detencji, określając decydujący organ, termin i warunki, jakie musi spełnić skazany. Oceny dokonywał sąd, po odbyciu przez skazanego 30 lat, uwzględniając stwarzane przez niego zagrożenie i zmiany w zachowaniu. To, zdaniem Trybunału, są trzy wskaźniki redukowalności kary i szansy na odzyskanie wolności.

¹⁵ Zwłaszcza ta sprawa stawia pytanie, czy Polska będzie „przed” Ukrainą w naruszeniach wolności od tortur i nieludzkiego traktowania. ETPC jednomyślnie stwierdził naruszenie art. 3 z uwagi na to, że Petukhov nie miał szans warunkowego przedterminowego zwolnienia ani zrewidowania kdpw. W szczególności postępowanie o ulaskawienie przez prezydenta, jedyna procedura łagodząca kary dożywotniego pozbawienia wolności na Ukrainie, nie została jasno sformułowana, ani nie miała gwarancji procesowych przeciw nadużyciom”. Zob. M. Mrowicki, Petukhov przeciwko Ukrainie (nr 2), z 13.03.2019. Źródło <http://eutryb.blogspot.com/2019/03/petukhov-przeciwko-ukrainie-nr-2.html> oraz K. Warecka, Strasburg: Bezwzględne dożywocie sprzeczne z Konwencją o prawach człowieka, 15.03.2019 r. Źródło: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/bezwzgleadne-dozywocie-niedopuszczalne-wyrok-etpc,386143.html> (31.05.2019).

RPO zasygnalizował, że przestępczość w Polsce systematycznie spada, a proponowany przez resort sprawiedliwości projekt może zwiększyć wpływ władzy urzędników na działanie sądów. Jest to nieuzasadniona i niepotrzebna ingerencja w swobodę uznania sędziowskiego.

Według RPO, jedną z podstawowych konsekwencji projektu będzie całkowita zmiana filozofii systemu kar. „Wyższa górna granica kary pozbawienia wolności (do 30 lat) spowoduje, że średnia wysokość zasądzanej kary ulegnie podwyższeniu i zmiana doprowadzi do zwiększenia liczby więźniów przebywających w zakładach karnych. To z kolei doprowadzi do kosztów utrzymania systemu więziennictwa”¹⁶.

W swojej *Opinii do ustawy z dnia 16 maja 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych z 20 maja 2019 r.* RPO podkreślił nadmierną punitywność i represyjność¹⁷ przyjętego przez Sejm projektu, które wyrażają się w przedłużeniu okresu, po którym można udzielić warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanemu na kdpw (art. 78 § 3) oraz wydłużeniu okresu próby w przypadku udzielenia mu warunkowego zwolnienia (art. 80 § 3). Swoje stanowisko poparł orzecznictwem ETPC – ujednoczonymi i wiążącymi dla państw rozstrzygnięciami, że:

- w świetle prawa i faktycznie kdpw może ulec skróceniu, przede wszystkim przez zapewnienie odpowiedniej procedury i daty rozpatrywania możliwości warunkowego zwolnienia, przy czym możliwość ta ma mieć charakter realny; oznacza on nie tylko zakaz wyłączenia możliwości warunkowego zwolnienia, lecz także zakaz wprowadzenia ograniczeń czasowych, które w praktyce uniemożliwią skazanemu skorzystanie z niego; inaczej mówiąc, wydłużenie tego okresu do 35 lat w praktyce pozbawia więźnia nadziei na zwolnienie, co sprawia, że wymierzona mu kara staje się nieludzka i poniżająca,
- skazany na dożywocie, od początku kary, ma prawo wiedzieć, co zrobić, aby ubiegać się o zwolnienie i na jakich warunkach może ono nastąpić; inaczej mówiąc, skazany powinien mieć jakąkolwiek perspektywę zwolnienia,
- absolutny zakaz nieludzkiego i poniżającego traktowania albo karania nakłada na państwo wprowadzenie możliwości redukcji kdpw, tj. kontrolę pozwalającą władzom krajowym na rozpatrzenie, czy zmiany w życiu skazanego są tak poważne, a postęp resocjalizacyjny w toku odbywania kary jest tak znaczny, iż oznaczają, że dalsze pozbawienie wolności nie jest uzasadnione ze względów penologicznych, tj. dyrektyw wymierzania kary.

Rzecznik za ETPC powtórzył, że taki standard nie oznacza, że skazany uzyskuje uprawnienie do wcześniejszego zakończenia odbywania kary, a oznacza konieczność takiego ukształtowania systemu wykonywania kary pozbawienia wolności, aby czas jej wykonywania uzależniony był od postępów resocjalizacyjnych skazanego, w tym od prezentowanej przez niego postawy i podjętej przez niego decyzji o poddaniu się oddziaływaniu resocjalizacyjnemu. Oznacza to także szacunek wobec podmiotowości skazanego – gdy zna on tę zależność, ewentualna redukcja kary dożywotniego więzienia zależy w dużej mierze od niego, przez ówczesny wiek ma on wpływ na swoją finalną sytuację prawną. Taka filozofia człowieka stoi u podstaw prawa karnego i dotyczy przecież każdego skazanego¹⁸. Bezwzględna kdpw przełamuje ją, a tym samym przełamuje spójność prawa karnego i podejścia państwa do człowieka.

¹⁶ „Bezwzględne dożywocie pozbawia skazanego nadziei”. RPO krytykuje projekt zmian Kodeksu karnego, *bas/dro/informacja z 20.02.2019, r.* Źródło: <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-02-20/bezwzgleadne-dozywocie-pozbawia-skazanego-nadziei-rpo-krytykuje-projekt-zmian-kodeksu-karnego> (30.05.2019).

¹⁷ 17 maja 2019 r. w siedzibie RPO odbyło się spotkanie z byłym I prezesem Sądu Najwyższego prof. Adamem Strzemboszem i ze znanym aktorem Jerzym Stuhrem. A. Strzembosz odpowiedział na pytanie, czy nie ma dziś skojarzeń z PRL w kontekście uchwalenia przez Sejm nowelizacji Kodeksu karnego, który m.in. zaostrza odpowiedzialność karną. - Dziś znowu wynosi się tę represję na wyżyny (...) Wiara w zbawcze działanie surowej represji karnej była wtedy niebywała - dodał. Uznał to za przejaw najgorszego populizmu. Zob. 19.05.2019, Prof. Strzembosz: Dziś znowu, tak jak w PRL, na wyżyny wynosi się surową represję prawa karnego, *mat.* Źródło: <https://www.rp.pl/Prawo-karne/305199997-Prof-Strzembosz-Dzis-znowu-tak-jak-w-PRL-na-wyzyny-wynosi-sie-surowa-represje-prawa-karnego.html> (31.05.2019).

¹⁸ Wprowadzając bezwzględne dożywocie „państwo nie przyjmuje do wiadomości, że człowiek może się zmienić”. Zob. P. Szymaniak, Eksperti krytykują bezwzględne dożywocie. "Z punktu widzenia kryminologii jest to pomysł barbarzyński", *Dziennik Gazeta Prawna z 21.05.2019 r.* Źródło: <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/598302,bezwzgleadne-dozywocie-kodeks-karny-wiezienie-wiezniowie.html> (30.05.2019).

W swoim wystąpieniu do władz D. Mijatović powiedziała: „Doskonale zdaję sobie sprawę, że niepopularna kwestia ochrony praw podstawowych najpoważniejszych przestępców może wywołać emocjonalne reakcje i gorące dyskusje. Ważne jednak, aby nie tracić z oczu tego, że konwencja chroni prawa wszystkich bez wyjątku i że obejmuje również przestępców, nawet tych najbardziej zdeprawowanych”. Zob. 27.05.2019, Zaostrzenie prawa karnego w Polsce "nie do pogodzenia z humanitarnym podejściem", autor: ads/kg / PAP. Źródło: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/komisarz-re-ds-praw-czlowieka->

RPO obszernie odniósł się błędnej i wybiórczej interpretacji rozwiązań francuskiego prawa karnego, które wcale – wbrew twierdzeniom Ministerstwa – nie przewiduje bezwzględnego dożywocia. Na niezasadność nawiązywania przez projektodawców do rozwiązań francuskich zwrócił też uwagę Krakowski Instytut Prawa Karnego.

Rozwiązania francuskie komunikują jeszcze jedno ważne podejście, które uszło uwadze Ministerstwu, że obligatoryjny czas, jaki skazany ma spędzić w więzieniu jest tzw. okresem ochronnym, który w założeniu kompensuje społeczne poczucie sprawiedliwości i bezpieczeństwa, a przede wszystkim jest wystarczający, by skazany zmienił się i naprawił swoje życie w stopniu eliminującym bądź minimalizującym zagrożenie z jego strony. O (nie)istnieniu tego zagrożenia wypowiadają się trzej akredytowani biegli psychiatry i na podstawie ich opinii sąd decyduje o warunkowym zwolnieniu skazanego.

Rzecznik podsumował, że przyjęte rozwiązania z art. 77 § 2, 3 i 4 k.k. oraz z art. 78 § 3 k.k. pozbawiające skazanego możliwości ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie oraz wydłużająca okres, po upływie którego skazany może ubiegać się o warunkowe zwolnienie, powyżej 25 lat pozbawienia wolności są sprzeczne z gwarancjami wynikającymi art. 3 EKPC oraz art. 30 i art. 40 Konstytucji, a nadto niezgodne z wiążącym Polskę orzecznictwem ETPC w sprawach więźniów dożywotnich, które – kuriozalnie – Ministerstwo Sprawiedliwości regularnie zawiesza na swoje stronie internetowej i opracowuje jego syntezę.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka o zmianach w przedmiocie orzekania kdpw

Helsińska Fundacja Praw Człowieka (dalej: HFPC) w *Opinii do projektu ustawy o zmianie ustawy kodeks karny i niektórych innych ustaw z 27 lutego 2019 r.* odniosła się do standardów międzynarodowych wypracowywanych w Europie od połowy XX wieku.

Europejskie Reguły Więzienne z 2006 r. w Regule 103 zalecają obowiązek sporządzania przez administracje więzienne więźniom dożywotnich indywidualnych planów odbywania kary, które obejmują także etap przygotowania ich do zwolnienia.

Kolejne dwie Rekomendacje Komitetu Ministrów Rady Europy 2003(22) o warunkowym zwolnieniu oraz 2003(23) o wykonywaniu przez administracje więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności i innych długoterminowych kar pozbawienia wolności uznają za normę zapewnienie więźniowi dożywotniemu możliwości starania się o warunkowe zwolnienie, gdyż to ona właśnie jest środkiem realizacji prawa do nadziei. Aby był to skuteczny środek prawo krajowe i administracje więzienne powinny zapewniać warunki konstruktywnego przygotowania do warunkowego zwolnienia, włącznie z czynieniem postępów na drodze przechodzenia przez system więzienny w kierunku większej odpowiedzialności i większej wolności.

HFPC nawiązała także do stanowczego stanowiska Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom (ECPT), który regularnie kontroluje więzienia, rozmawia ze skazanymi i personelem więziennym, co czyni go wiarygodnym świadkiem skuteczności i błędów systemu więziennego. ECPT wielokrotnie od 2016 r. powtarzał, że kdpw bez jakiegokolwiek realnej szansy na zwolnienie to oznaka nieludzkiego traktowania¹⁹.

HFPC zasygnalizowała także problemy praktyczne jakie z dużym prawdopodobieństwem spowoduje wykonywanie bezwzględnego dożywocia związane z zachowaniem bezpieczeństwa wewnątrz zakładów karnych dla personelu Służby Więziennej²⁰ oraz innych skazanych oraz wpływu na postępowanie dożywotniego więźnia, a także z kontrolą i osłabianiem destruktywnego wpływu izolacji na jego osobowość²¹.

krytykuje-zaostrenie-prawa-karnego,939568.html?fbclid=IwAR1rurAdAIKE3CKJQ1dCoN1s7W7ZfhEPaOzkFodWy0G--sUZOm4cjinUuAg (30.05.2019).

¹⁹ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) CPT/Inf (2016)10-part Situation of life-sentenced prisoners. Extract from the 25th General Report of the CPT, published in 2016. Źródło: <https://rm.coe.int/16806cc447> (13.06.2019).

²⁰ Ten problem zauważali także sędziowie „... skazany bezwzględne dożywocie wie, że cokolwiek by się stało, on nie opuści już więziennych murów. W konsekwencji może np. znowu zabić, bo jemu już jest wszystko jedno - mówi Maciej Strączyński, prezes Sądu Okręgowego w Szczecinie. – Dlatego nasz system karny oparty był na założeniu, że nawet skazanemu na karę dożywotniego pozbawienia wolności zostawia się takie światełko. Z tym, że mogło ono nigdy nie zostać zaświecone. Jednak nadzieja uzyskania przedterminowego zwolnienia ma powstrzymywać skazanego np. przed tym, by nie powyrzynał wszystkich pod celą. Zob. P. Szymaniak, Eksperti krytykują bezwzględne dożywocie. "Z punktu widzenia kryminologii jest to pomysł barbarzyński", *Dziennik Gazeta Prawna* z 21.05.2019 r. Źródło: <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/598302,bezwzgleadne-dozywocie-kodeks-karny-wiezienie-wiezniowie.html> (30.05.2019).

²¹ „Odebranie możliwości warunkowego przedterminowego zwolnienia, zabiera Służbie Więziennej jakąkolwiek szansę wpływu na postawę osoby pozbawionej wolności. W skrajnych wypadkach może to odbić się nawet na zagrożeniu dla

W opinii Fundacji znalazły się także argumenty naukowe. Po pierwsze, brakuje empirycznych dowodów wskazujących na konieczność zaostrzenia kar za poszczególne przestępstwa, gdyż „od lat mamy do czynienia w Polsce ze znacznym spadkiem liczby przestępstw. Do tego dochodzą wysokie wyniki badań opinii społecznych dotyczące poczucia bezpieczeństwa”²².

Po drugie, wiedza o człowieku nie pozwala przyjąć, iż sprawca przestępstwa skazany na kdpw do końca swojego życia będzie trwale niebezpieczny dla społeczeństwa. Trudno bowiem uznać, że młody człowiek po spędzeniu kilku dekad w więzieniu będzie stanowił takie samo zagrożenie dla innych, jak w chwili popełnienia czynu zabronionego.

HFPC zwróciła uwagę na działanie prawa wstecz co do wszystkich prawomocnie skazanych więźniów dożywotnich. Skazywani od 1997 r. żyją w przeświadczeniu, że swój pierwszy wniosek o warunkowe zwolnienie będą mogli złożyć po ćwierć wieku życia w izolacji więziennej. Nowelizacja wydłuża ten okres o 10 lat, zaś poprawka nr 10 Senatu zawarta w jego uchwale z 24 maja 2019 r. w sprawie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw²³ (druk nr 1184) nie rozstrzyga, czy odnosi się ona tylko do nowych orzeczeń, czy także wydanych przed planowaną nowelizacją.

Opinia Rady Legislacyjnej na temat zmian w przedmiocie orzekania kdpw

W *Opinii z 22 marca 2019 r. o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 25 stycznia 2019 r.* Rada Legislacyjna przy Prezesie Rady Ministrów (dalej: Rada) wyraziła „stanowczą krytykę” proponowanych uregulowań dotyczących kdpw.

Rada zwróciła uwagę na zbędność i nieracjonalność orzekania kary dożywotniego pozbawienia wolności z jednoczesnym zakazem warunkowego zwolnienia (art. 77 § 4 k.k.). W jednym momencie sąd miałby podjąć decyzję, że w trakcie jej odbywania w skazanym nie nastąpi zmiana, która eliminowałaby przekonanie o istnieniu trwałego niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej innych ze strony sprawcy. Decyzja taka nie będzie więc rozstrzygana w oparciu o aktualną prognozę kryminologiczną przygotowywaną każdorazowo w razie złożenia wniosku o warunkowe zwolnienie po 25 latach, lecz o tą sporządzoną ćwierć wieku przed.

Rada podkreśliła, że ewentualne ryzyko warunkowego zwolnienia z kdpw w przypadku więźniów, którzy mogą zagrażać bezpieczeństwu społeczeństwa, jest minimalizowane dzięki wpisanej już w Kodeks możliwości wprowadzenia surowszych ograniczeń poprzez podwyższenie progu ubiegania się skazanego o warunkowe zwolnienie (art. 77 § 2 k.k.).

Rada zaakceptowała za to nowy, tj. dożywotni okres próby skazanego na kdpw zwolnionego warunkowo (art. 80 § 3 k.k.). Ponieważ kara ta orzekana jest w przypadku najpoważniejszych przestępstw słusznym według Rady jest objęcie skazanego okresem próby dłuższym niż było to dotychczas, tj. 10 lat.

Opinia Krakowskiego Instytutu Prawa Karnego

W *Opinii w sprawie uchwalonej przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej na 81. posiedzeniu w dniu 16 maja 2019 r. ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Druk senacki nr 1184 z 16 maja 2019 r.* Krakowski Instytut Prawa Karnego wprost stwierdził, że kara bezwzględnie dożywotniego pozbawienia wolności jest karą okrutną, zbliżoną do tortury psychicznej i niehumanitarną (art. 77 § 3 i 4 k.k.) i jako taka jest sprzeczna z art. 2, art. 10 ust. 2, art. 30, art. 31 ust. 3, art. 40, art. 45 ust. 1, art. 173, art.

bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej – wskazuje Marcin Wolny. - Nawet Statut Rzymski Międzynarodowego Trybunału Karnego, a więc instytucji powołanej do sądzenia osób oskarżonych o ludobójstwo, zawiera przepisy nakazujące badać zasadność dalszej detencji osoby skazanej po odbyciu przez nią 25 lat”. Zob. RPO i HFPC krytykują projekt reformy Kodeksu karnego z 20.02.2019 r. Źródło: <https://www.rp.pl/Prawo-karne/302209962-RPO-i-HFPC-krytykują-projekt-reformy-Kodeksu-karnego.html> (30.05.2019).

²² Zob. RPO i HFPC krytykują projekt reformy Kodeksu karnego z 20.02.2019 r. Źródło: <https://www.rp.pl/Prawo-karne/302209962-RPO-i-HFPC-krytykują-projekt-reformy-Kodeksu-karnego.html> (30.05.2019). Podobnie wypowiedział się W. Wróbel: „Jest to więc posunięcie, które zupełnie nie znajduje uzasadnienia w obecnym stanie przestępczości. Raczej jest to realizacja jakiejś anachronicznej polityki karnej, bez liczenia się z ogromnymi kosztami funkcjonowania tej ustawy. Po pierwsze, z finansowymi, związanymi (...) z utrzymywaniem skazanych [po drugie z] kosztami społecznymi, bo więzienia raczej nie wychowują”. Zob. P. Szymaniak, Wróbel: W Europie nie powinno ... „Zaostrzenie polityki karnej nie znajduje uzasadnienia także w świetle policyjnych danych statystycznych. Wynika z nich, że przynajmniej od 10 lat przestępczość w Polsce systematycznie spada”. Zob. Negatywna ocena RPO nowelizacji Kodeksu karnego uchwalonej 16 maja 2019 r. Źródło: <https://www.infor.pl/prawo/nowosci-prawne/2979634,2,Negatywna-ocena-RPO-nowelizacji-Kodeksu-karnego-uchwalonej-16-maja-2019-r.html> (30.05.2019).

²³ „Poprawka nr 10 zmierza do utrzymania długości okresu niezbędnego do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie sprawców skazanych na najsurowsze kary pozbawienia wolności, tzn. w wymiarze nie krótszym niż 25 lat”.

175 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 3 EKPC i wyroków wydanych na jego podstawie. Sprzeczność z tym ostatnim przepisem utrudni współpracę z innymi państwami w ściganiu najgroźniejszych przestępstw, gdyż naraża je na jego złamanie w razie wydania Polsce przestępcy skazanego na kdpw.

Ponadto przymus orzekania o zakazie możliwości warunkowego zwolnienia godzi w zasadę trójpodziału władzy, gdyż odbiera sądowi kompetencję do „wymierzenia” sprawiedliwości, a czyni go jej administratorem.

Komentując to naruszenie, zauważamy, że w swoim wyroku z 16 kwietnia 2009 r. (sygn. P 11/08) Trybunał Konstytucyjny (TK) orzekając o niezgodności wprowadzenia „sztywnych”, punktowych sankcji za tzw. zabójstwo kwalifikowane zawartych w nowelizacji z 2005 r.²⁴, stwierdził, że w następstwie ich usunięcia i przywrócenia elastycznego wymiaru kary „sfera dyskrecjonalnej władzy sędziego w zakresie sankcji za zabójstwo kwalifikowane zostaje poszerzona w porównaniu z dotychczasowym stanem prawnym. W rezultacie wyroku TK pozostaje w mocy art. 148 § 1 k.k., co stwarza sędziemu możliwość wymierzania kary nie tylko 25 lat pozbawienia wolności albo dożywotniego pozbawienia wolności, ale też – w indywidualnych sytuacjach – kary od 8 lat do 15 lat pozbawienia wolności” (pkt 7).

Mimo że stwierdzenie niekonstytucyjności art. 148 § 2 k.k. zapadło tylko ze względu na uchybienia formalne w procesie legislacyjnym, a „dotyczyły one trybu wprowadzenia nowego, niezwykle surowego ustawowego zagrożenia za popełnienie czynów stypizowanych w art. 148 § 2 k.k.”²⁵, TK uwypuklił naruszenie trójpodziału władzy i administrowanie sprawiedliwością, które ma miejsce w obecnym projekcie wprowadzenia bezwzględnie dożywocia²⁶. A następnie stwierdził, że „ustawa zmieniająca art. 148 § 2 k.k. została uchwalona z naruszeniem zasady proporcjonalności, gdyż tak daleko idąca ingerencja ustawodawcy, powodująca niezamierzone skutki, nie była konieczna do osiągnięcia zamierzonego celu”.

Konsekwencją wyroku TK było „jedynie utracenie mocy obowiązującej sankcji art. 148 § 2 k.k., przyjętej w 2005 r., i przywrócenie jedynie mocy prawnej ustawowego zagrożenia przewidzianego w art. 148 § 2 (jak i § 3) k.k., tj. z daty wejścia w życie Kodeksu karnego z 1997 r.”²⁷ Jako że art. 148 § 2 k.k. nie mógł być stosowany sąd musiał zastosować art. 148 § 1 k.k. Z prowadzonych przez nasz Zespół badań naukowych wynika, że przy ponownym osądzaniu – po wznowieniu sprawy²⁸ – SN zmieniał jedynie numerację w podstawie prawnej skazania i wymiaru kary z art. 148 § 2 k.k. wraz ze stosownym punktem oraz §3 na art. 148 §1 k.k.²⁹

Uwzględnienie przeszłości chybionej nowelizacji prawa karnego z 2005 r., pozwala na wniosek, że obecny projekt nakazujący sądom orzekanie zakazu warunkowego zwolnienia także stanowi „sztywną” sankcję godzącą w niezależności i niezawisłość sądów (dwie własności decydujące o sądowym charakterze instytucji powołanej do ochrony praw i wolności każdego człowieka) i w konsekwencji będzie przepisem martwym³⁰.

²⁴ Zob. art. 1 pkt 15 ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego i ustawy - Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 163, poz. 1363).

²⁵ J. Błaszczak, *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 kwietnia 2009 r., sygn. P 11/08*, w: Prok. i Prawo nr 5/2010, s. 153. Chodziło więc o wadliwość wprowadzenia sankcji do porządku prawnego.

²⁶ Podobne naruszenie samodzielności sędziów RPO sygnalizował również w 2013 r. W 2012 r. Sejm wprowadził przepisy nakładające na sądy obowiązek odstępowania od przedterminowych zwolnień (i nakazywania skazanym ponownego stawienia się w zakładzie karnym) w przypadku kolejnego skazania. „Tym samym sędzia stracił prawo do oceny sytuacji danej osoby i zastanowienia się, jaka kara zadziała lepiej w jego sytuacji (nie zawsze więzienie jest najlepszą opcją”. Przepis art. 160 § 1 pkt 1 k.k.w. nakazywał sądom automatycznie odstępować od przedterminowego zwolnienia. Ustawodawca ograniczył rolę sądów do podejmowania decyzji formalnych, technicznych a nie merytorycznych, które miały dotyczyć pozbawienia jednej z najbardziej podstawowych wolności – wolności osobistej. Zob. II.511.640.2014, II.511.794.2015. Źródło: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/dwie-skargi-nadzwyczajne-rpo-w-obronie-konstytucji> (31.05.2019).

²⁷ J. Błaszczak, *Glosa do wyroku ...*, s. 163.

²⁸ Stosownie do dyspozycji art. 540 §2 k.p.k. postępowanie karne wznawia się na korzyść strony, jeżeli w wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego stracił moc lub uległ zmianie przepis prawny będący podstawą dotychczasowego rozstrzygnięcia.

²⁹ Z wyroku SN z 22 marca 2011 Sygn. akt II KO 73/10: „Podstawą wznowienia był wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 kwietnia 2009 r. (P. 11/08), którym rozstrzygnięto o niekonstytucyjności przepisu art. 1 pkt 15 ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy Kodeks postępowania karnego i ustawy Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 163, poz. 1363). Powołanym rozstrzygnięciem Trybunał uznał za niekonstytucyjny tryb uchwalenia ustawy nowelizującej treść przepisu art. 148 §2 k.k., który to przepis był podstawą skazania i wymiaru kary orzeczonej w stosunku do S.A. za zabójstwo B.Z. (...) powyższa sytuacja nie prowadzi ani do zniesienia odpowiedzialności karnej za przypisany czyn ani nawet nie musi determinować modyfikacji orzeczenia o karze. Zmianie uległa natomiast podstawa normatywna tej odpowiedzialności i podstawa wymiaru kary.

³⁰ P. Szymaniak, *Sędziowie mówią o buncie. «Bezwzględne dożywocie pozostanie martwym przepisem»*, w: Dziennik Gazeta Prawna z 27.05.2019 r.: „Sędziowie zapowiadają, że nie będą stosować takich kar, bo takie rozwiązanie jest sprzeczne z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. – Orzeczenie kary tzw. bezwzględnie dożywocia będzie

Opinia Biura Legislacyjnego Kancelarii Senatu

Także Biuro Legislacyjne Kancelarii Senatu w swojej *Opinii do ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 1184)* z 21 maja 2019 r. uznało, że omawiane wyżej dwa przepisy – obligatoryjny i fakultatywny zakaz warunkowego zwolnienia w przypadku orzekania kdpw są sprzeczne z:

- uniwersalną zasadą prawa karnego – zasadą humanitaryzmu i poszanowania godności człowieka,
- nakazem humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności oraz celem kary pozbawienia wolności, bowiem jako środek eliminacyjny, pozbawia skazanego nadziei i czyni jego dążenie do rehabilitacji społecznej i edukację bezcelowymi,
- Rekomendacjami Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich, które zalecają aby prawo czyniło warunkowe przedterminowe zwolnienie dostępnym dla wszystkich skazanych, włączając w to więźniów skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności,
- orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka³¹.

Na koniec warto wskazać na skutki jakie przyniesie dla Polski i jej budżetu przyjęcie bezwzględnej kary dożywotniego więzienia. Prostolinijnie wypowiedziała je dr hab. Teresa Gardocka, prof. Uniwersytetu SWPS w swojej *Opinii dotyczącej ustawy zmieniającej kodeks karny i niektóre inne ustawy, uchwalonej przez Sejm dnia 16 maja 2019 roku i skierowanej do Senatu z 22 maja 2019 r.* sporządzonej na prośbę RPO: „Każdy, wobec kogo zostanie orzeczona taka kara dożywocia, ma podstawę zaskarżenia wyroku do ETPC po wyczerpaniu toku instancji sądowych w Polsce”. W takich sprawach zapadły już orzeczenia (np. Murray przeciwko Holandii i Petukhov przeciwko Ukrainie).

Dotychczas w sprawach więźniów dożywotnich, którzy skutecznie zaskarżyli naruszenie art. 3 EKPC Trybunał zasądził w sumie 106.750 euro zadośćuczynienia, a łącznie z kosztami procesowymi poniesionymi przez skarżących państwa musiały zapłacić im kwotę 181.870 euro. To w nich odczytał i zdefiniował na nowo prawo do jednej z podstawowych dla człowieka, nadającej sens jego życiu wartości jaką jest nadziei.

- Öcalan przeciwko Turcji = 25.000 euro
- Harakchiev i Tolumov przeciwko Bułgarii = 7.000, zwrot kosztów 5.600 euro
- Trabelsi przeciwko Belgii = 60.000, zwrot kosztów 30.000 euro
- Kaytan przeciwko Turcji = 1.000
- Murray przeciwko Holandii = zwrot kosztów 27.500 euro
- T.P. i A.T. przeciwko Węgrom = zwrot kosztów 1.500 euro
- Petukhov przeciwko Ukrainie (nr 2) = 10.750, zwrot kosztów 10.020 euro
- Manolov przeciwko Bułgarii = 3.000, zwrot kosztów 500 euro

Społeczność międzynarodowa do faktycznego dożywocia zalicza także kary nieokreślone, z których zwolnienie jest także warunkowe i zależy od minimalnego stopnia zagrożenia ze strony skazanego a jednocześnie jego postępów w resocjalizacji. Przełomową sprawą była sprawa James, Wells i Lee przeciwko

podstawą do wystąpienia do ETPC, gdzie taka sprawa z prawdopodobieństwem graniczącym z pewnością będzie do wygrania – mówi sędzia Dariusz Mazur ze stowarzyszenia Themis. – Uchwalony przepis będzie musiał pozostać martwy. Nie wierzę, że jakkolwiek niezawisły sąd, znający prawo i wiedzący, jakie będą tego skutki, go zastosuje – komentuje sędzia Jakub Kościerzyński ze Stowarzyszenia Sędziów Polskich Iustitia. – Rozumiem chęć zabezpieczenia społeczeństwa przed przestępcami. Jednak w każdym człowieku mogą zajść zmiany, których nie jesteśmy w stanie z góry przewidzieć. Dlatego po latach kolejny sędzia, oceniając zachowanie skazanego, może ocenić, czy dana osoba zasługuje na zwolnienie czy nie – tłumaczy Barbara Piwnik, była minister sprawiedliwości”. Źródło: <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/598847,kodeks-karny-dozywocie-bez-warunkowego-zwolnienia-bunt-sedziow.html> (29.05.2019).

³¹ „Główny legislator Biura Analiz Sejmowych Beata Mandylis podkreśliła, że proponowane rozwiązanie bezwzględnego pozbawienia wolności niewątpliwie narusza art. 3 Europejskiej Konwencji Praw człowieka. – Każdy wyrok orzekający zakaz warunkowego przedterminowego zwolnienia jest obciążony niezgodnością z art. 3 Konwencji – zaznaczyła. – Człowiekowi, który został skazany na karę bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności, odbiera się wszelką nadzieję, że on kiedykolwiek wyjdzie. Nie chodzi tu o to, żeby go wypuszczać. Chodzi tu, żeby był wentyl bezpieczeństwa, ponieważ istota ludzka, choćby nie wiem jak zła, potrzebuje nadziei, żeby funkcjonować nadal i nie stać się wynaturzeniem – mówiła Beata Mandylis”. Zob. Senackie komisje przeciw wnioskowi o odrzucenie noweli Kodeksu karnego, akune, PAP z 23.05.2019 r. Źródło: <http://www.tvpparlament.pl/aktualnosci/senackie-komisje-przeciw-wnioskowi-o-odrzucenie-noweli-kodeksu-karnego/42765905> (30.05.2019).

Wielkiej Brytanii (wyrok z 18 września 2012 r., skargi nr 25119/09, 57715/09 i 57877/09). Wielka Brytania przegrała nie z uwagi na naturę sankcji, lecz ze względu na to, że skazani nie mieli szans na zwolnienie, gdyż władze państwa nie zapewniły im odpowiednich programów poprawczych i kursów przygotowujących ich do życia po opuszczeniu jednostki penitencjarnej. Tym samym „skazały” ich na nieokreśloną w czasie izolację i pozbawiły możliwości wpływu na „uwolnienie się” od piętna kary. Skazani nie mieli realnej szansy dokonywania obiektywnego postępu w kierunku redukcji lub wyeliminowania ryzyka, które stanowili przez minimalny obligatoryjny okres jaki musiał upłynąć do warunkowego zwolnienia.

Ustalenia badawcze Zespołu badawczego, czyli głos nauki

Od faktycznego przywrócenia w Polsce kdpw 19 listopada 1995 r.³² do 31 grudnia 2011 r. sądy skazały prawomocnie na tę karę prawomocnie 301 zabójców, w tym dwóch sprawców skazanych za usiłowanie zabójstwa. Od początku 2014 r. do dnia dzisiejszego nasz Zespół badawczy bada 299 więźniów dożywotnich (jeden skazany został uniewinniony, jeden finalnie skazany na 25 lat) – analizując zarówno ich karierę przestępczą przed skazaniem, jak i życie w więzieniu, w szczególności blisko 20-letni proces resocjalizacji więcej niż jednej trzeciej z nich.

Tych 299 zabójców skazanych na kdpw pozbawiło życia 515 osób, 72 osoby przeżyły morderczy zamach na ich życie. Jeden z badanych został skazany za trzy zabójstwa kwalifikowane na potrójne dożywocie, a ponadto został uznany winnym sześciu usiłowań zabójstw. Karą łączną była kara dożywotniego więzienia zaostrzeniem progu do uzyskania prawa do pierwszego wniosku o warunkowe zwolnienie po odbyciu co najmniej 35 lat kary³³.

Dane i ustalenia badacza nie mają uzasadniać ani populistycznych haseł, ani radykalnych zmian w prawie i jego aksjologii, ani wyroków sądów. Wszyscy Autorzy – politycy, ustawodawcy i sędziowie są autonomiczni w swych ocenach, choć dobrą praktyką jest posiłkowanie się wiedzą opartą na empirycznych podstawach. Nasze stanowisko ma temu służyć.

- Dotychczasowe badania wskazują, że zabójcy, zwłaszcza pierwsi raz karani więzieniem, skazani na długoletnią karę pozbawienia wolności (powyżej 15 i 25 lat), nie wracają do przestępczego życia. Prościej mówiąc, stanowią niski odsetek recydywy. Doświadczenie czasu długoletniej izolacji – strat osobistych, rodzinnych i społecznych, poprawa swojego funkcjonowania społecznego w czasie kary, zdobycie kwalifikacji zawodowych – to najważniejsze czynniki, które wpływają na odcięcie się od przestępczego stylu życia i brak powrotności.

Analiza więziennych życiorysów także skazanych na kdpw – ich wyrastania z błędnych schematów myślenia i traktowania ludzi, uczenia się umiejętności społecznych, zwłaszcza kontroli swoich emocji i agresywnego zachowania, osiągnięcia w trakcie kary jak utrwalenie nawyku pracy, samokształcenia, inwestowania w relację z najbliższymi, pozytywnie oceniane przez Służbę Więzienną (dalej: SW) – dowodzi, że po pierwsze czas obligatoryjnej izolacji tj. przynajmniej 25 lat oraz warunki wykonania kary i sposób postępowania z więźniami dożywotnimi są wystarczające by umożliwić skazanemu, który tego chce, poprawę i zwiększyć jego szansę na rehabilitację w oczach własnych i społeczeństwa oraz urealnić prawo do nadziei na warunkowe zwolnienie.

Jeśli chodzi o postępowanie ze skazanymi na kdpw jest jeszcze sporo do zrobienia, aby szansa ta i nadzieja były dostępne dla każdego z nich, lecz badania dowiodły, że system więzienny w stosunku do pewnej części tej kategorii skazanych jest w pełni responsywny, tzn. jest w stanie odpowiedzieć na wszystkie podstawowe ludzkie potrzeby – co jest ostatecznym sprawdzianem poszanowania godności człowieka – i tym samym przyczynić się do zapewnienia bezpieczeństwa porządku publicznego i społeczeństwa. Bezwzględna kdpw lub wydłużenie okresu obligatoryjnej izolacji (do 35 lat) nie znajduje uzasadnienia w ustaleniach nauki i badaniach empirycznych.

³² Zob. art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywn i nawiązek w prawie karnym, Dz. U. z 1995 r. Nr 95, poz. 475: „W Kodeksie karnym wprowadza się następujące zmiany: 1) „w art. 30 w § 3 po wyrazie «zasadniczą» dodaje się wyrazy «dożywotniego pozbawienia wolności albo»; 2) po art. 31 dodaje się art. 31^a w brzmieniu: «Art. 31^a. Kary dożywotniego pozbawienia wolności nie stosuje się do osoby, która w chwili czynu nie ukończyła 18 lat.»”. Ustawa ta weszła w życie trzy miesiące później. Pierwszą kdpw wymierzył Sąd Wojewódzki w Warszawie 20 marca 1998 r. (sygn. akt XVIII K 65/97) za popełnione 19 stycznia 1996 r. zabójstwo Jolanty Brzozowskiej. Na karę tę Sąd skazał troje oskarżonych maturzystów, w tym pierwszą kobietę. O warunkowe przedterminowe zwolnienie skazani będą mogli wnosić do sądu penitencjarnego po raz pierwszy w 2021 r.

³³ Wyrok Sądu Okręgowego w Katowicach z 20 kwietnia 2004 r. (sygn. akt XVI K 102/01).

- Faktyczną karę dożywotniego więzienia, czyli faktyczną izolację sprawcy, co do którego aktualizowana diagnoza wskazuje na zagrożenie z jego strony dla życia i zdrowia, wolności seksualnej lub przestępstwa z użyciem przemocy – ustawodawca, sądy i administracja więzienna gwarantują w inny sposób. Po pierwsze, poprzez danie sądom orzekającym możliwości podwyższenia progu ubiegania się o warunkowe zwolnienie, przy czym jedynym limitem jest absolutny zakaz nieludzkiego traktowania tj. pozbawienie prawa do nadziei. Po drugie, poprzez możliwość umieszczenia skazanego w izolacji post-penalnej na podstawie ustawy z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób³⁴. Po trzecie, poprzez uznaniowość decyzji administracji więziennej, by skazanego awansować do zakładu karnego lżejszego typu, do zatrudnienia na zewnątrz zakładu, do pierwszej i kolejnej przepustki. Po czwarte, poprzez dopuszczalny prawem margines oceny przesłanki warunkowego przedterminowego zwolnienia, jaką jest żadne bądź minimalne ryzyko popełnienia przez skazanego przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, wolności seksualnej lub przestępstwa z użyciem przemocy.
- Nasze badania wskazują, że sądy na podstawie obecnie obowiązujących przepisów ferują surowszą kdpw podwyższając próg warunkowego zwolnienia, a tym samym są zdolne niuansować wymiarem kary i zapewnić odpowiednio długi okres izolacji – mniej lub bardziej konstruktywnej, czyli rokującej na poprawę i uczynienia skazanego bezpiecznego dla społeczeństwa³⁵.
- Takie fakty jak: samookaleczenia więźniów dożywotnich, problemy z kontrolą emocji, problemy w adaptacji do reguł i warunków wykonania kary, rozpad więzi rodzinnej (zazwyczaj w pierwszych miesiącach po wyroku sądu okręgowego lub apelacyjnego) – dowodzi temu, że wymiar kdpw jest trudny do akceptacji dla skazanych na nią sprawców zbrodni.

Jest to etap stawiający szczególne wymagania SW, na które nauczyła się odpowiadać, między innymi poprzez pokazywanie perspektyw wyjścia z „beznadziei” tej kary, ułożenia sobie życia w więzieniu oraz zadośćuczynienia społecznym oczekiwaniom co do ich postaw oraz zachowania, a także perspektywy awansu zgodnie z zasadą wolnej progresji i szansy na pozytywną prognozę kryminologiczno-społeczną, która warunkuje czasowe i kontrolowane wychodzenie na zewnątrz zakładu karnego. Z badań wynika, że „perspektywa” nieodłączenie związana z czasem izolacji, racjonalnym do wypełnienia i zaplanowania, jest najważniejszą metodą pracy z tą kategorią więźniów.

Choć w polskim systemie więziennym nie ma opracowywanych planów wykonania długoletniej kpw, jak tego wymaga Rekomendacja (2003)23 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o wykonywaniu przez administracje więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności z 09.20.2003 r., pokazywanie skazanemu perspektyw i postawianie mu jasnych wymagań co do zachowania w pewnej ciągłości czasowej pozwoliła SW na gruncie obecnego stanu prawnego (25 lat obligatoryjnej izolacji i oddziaływań) na wypracowanie dobrych praktyk postępowania z więźniami dożywotnimi.

Analiza działania systemu więziennego na podstawie akt osobo poznawczych skazanych, prawnych dokumentów resortowych, orzecznictwa sądów karnych i penitencjarnych, pozwala wyróżnić:

- nacisk na zagospodarowanie bezkresu czasu więźnia dożywotniego przez umożliwienie mu pracy, nierzadko odpłatnej, tak aby – nie obciążając kosztami najbliższych – mógł samodzielnie „finansować” swoje potrzeby lub partycypować w kosztach jej utrzymania lub spłacać zadośćuczynienie;
- kierowanie go do programów związanych z kontrolą emocji, zwłaszcza gniewu i zachowań agresywnych lub zapobiegających skutkom długoletniej izolacji;
- udzielanie mu widzeń bez dozoru z najbliższymi;
- planowanie cyklu edukacyjnego – ukończenia edukacji na określonym poziomie;
- kontrola stanu psychicznego, adaptacji i stabilizacji.

W „trudnych przypadkach” związanych z właściwościami skazanego albo przejawami jego zachowania (tj. w przypadkach więźniów trudnych do zarządzania, w szczególności naruszających porządek i dyscyplinę albo stwarzających takie zagrożenie, więźniów skłonnych do samoagresji, o

³⁴ Zob. Dz.U. 2014 poz. 24. Decyzja o skierowaniu do ośrodka zamkniętego wiąże się z fachową i aktualną oceną cech osobowości sprawcy zazwyczaj niepodatnych na korekcję, a więc trwale przejawiających się w sposobie myślenia, odczuwania (pobudzenia emocjonalnego) lub funkcjonowania zaburzonego w ten sposób przestępcy.

³⁵ Z 299 badanych – na podstawie art. 78 § 3 k.k. – podwyższony próg ma 100 z nich, czyli co trzeci. Ilościowo: próg ubiegania się o przedterminowe zwolnienie po 30 latach ma 51 skazanych, po 35 – 33 skazanych, po 40 – 10 skazanych, po 45 – 4 skazanych, po 50 – 2 skazanych.

zaburzonej osobowości albo członków zorganizowanych grup przestępczych), a nierzadko związanych z reakcją na wymiar kary dożywotniego więzienia, administracja więzienna wypracowała pakiet skutecznych interwencji, które zawsze – prócz elementu restryktywnego – zawierały element korekcji i perspektywy zmiany, tj. wygaszenia interwencji i weryfikacji związanego z nią szczególnych form oddziaływania lub statusu. To czyniło te interwencje skuteczniejszymi – z upływem czasu skazani widzieli możliwość poprawy swojej sytuacji przez poprawę swojego zachowania i podporządkowanie się regułom wykonania kary.

- Badania dowodzą, że zazwyczaj po 8-10 latach większość więźniów dożywotnich układa swoje życie w więzieniu, czyli dostosowuje swoje postępowanie do obowiązujących reguł i warunków, stabilizuje się, wyrasta z zachowań ryzykownych, wygasza agresję lub inne negatywne emocje, poddaje się oferowanym oddziaływaniom, także tym specjalistycznym jak terapia uzależnień lub trening kontroli agresji i zaczyna socjalizować się.

Administracja więzienna ocenia ich postępy w resocjalizacji pozytywnie i potwierdza pozytywne rokowania co do ich przyszłego postępowania zgodnego z prawem.

Ekstremalne przypadki skazanych na kdpw – mało podatnych na pozytywny wpływ lub biernych w procesie resocjalizacji (niezainteresowanych indywidualnym programem pracy nad sobą, zatrudnieniem, edukacją, itp.) – mimo świetnego dostosowania do więziennego życia i niesprawiania trudności – są traktowane przez SW z ostrożnością przy ocenie ich postępów w poprawie oraz stopnia ryzyka. Dowodem na to jest 11 awansowanych do zakładu półotwartego więźniów dożywotnich (6 mężczyzn i 5 kobiet), przy czym żaden z nich – mimo średnio 18-letniej izolacji i wzorowego zachowania w jej trakcie – nie korzystał z przepustki.

- Psychologia motywacji dowodzi, że perspektywa, osiągalny cel, nadzieja – są podstawowymi wartościami człowieka, gdyż definiują jego osobowość, kierunkują dążenia i działania. Są także rdzeniem metod wykonania kary pozbawienia wolności, jeśli chce się liczyć na jej skuteczność, tj. zmniejszenie poziomu recydywy. Rezygnacja z tych wartości osłabia, o ile nie eliminuje, skuteczność długoletniej kary, a tym samym generuje niepotrzebne koszty społeczne i finansowe, czyni bezproduktywnymi wysiłki personelu więziennego. Z tego względu bezwzględna kara dożywotniego więzienia – pozbawiona perspektyw warunkowego zwolnienia także poprzez wydłużenie progu ubiegania się o nie o 10 lat, tj. gdy skazani na nią będą w wieku przedemerytalnym – jest nieracjonalne.
- Spośród 299 badanych potencjalnie co drugi (161) mógł być awansowany do zakładu karnego lżejszego typu i w niedalekiej przyszłości (3-5 lat po awansie) móc liczyć na pierwszą przepustkę pod eskortą funkcjonariuszy SW. Na 161 badanych 6 mężczyzn i 5 kobiet odbywało karę w zakładzie typu półotwartego o zmniejszonym poziomie kontroli, większej swobodzie poruszania się po terenie zakładu, zwiększonym stopniem samodyscypliny. W zmienionych warunkach funkcjonowali średnio 5 lat i w żaden sposób nie zawiedli zaufania. Jest to dowód potencjału osobistego i społecznego skazanych – faktycznej ich zmiany „na lepsze”, ostrożności i uważności systemu więziennego oraz oswojenia przez SW bardzo długiego czasu izolacji oraz ograniczeń poprzez planowanie oddziaływań, etapów wykonania kary, definiowanie kryteriów oceny postępów skazanego. Podwyższenie progu ubiegania się o warunkowe zwolnienie, czyli przedłużenie obligatoryjnej izolacji – która w świetle zasad kodeksu karnego wykonawczego oraz europejskich standardów ma sprzyjać głównemu celowi kary, tj. poprawie i rehabilitacji skazanego, a dzięki temu przywróceniu go społeczeństwu – zaburzy wypracowaną dotychczas praktykę postępowania i pracy z więźniami dożywotnimi.
- Analiza prawa karnego wykonawczego wskazuje, że nowelizacja kodeksu karnego spowoduje niespójność w prawie karnym. Przepis art. 89 § 3 k.k.w. wyznacza próg awansu 15 lat przy możliwości warunkowego zwolnienia po 25 latach. Nieprzewidywalne i nieuzasadnione podwyższenie tego progu, bo przecież kolejny ustawodawca może podnieść ten próg o dalsze 5 albo 10 lat, nie zastrzegając, że nowe prawo nie dotyczy skazanych prawomocnie, rozsądza nie tylko system prawny, lecz także politykę i praktykę wykonania kary dożywotniego więzienia, już realizowaną i wypracowaną przez SW. Godzi tym samym w samą Służbę – każdego wychowawcę, oddziałowego, kierownika ochrony, dyrektora podejmującego decyzje strategiczne dla utrzymania bezpieczeństwa w więzieniu i w społeczeństwie.
- Wielu badanych przez nas więźniów dożywotnich umocniło swoje więzi rodzinne albo zbudowało je od podstaw także dzięki założeniu własnej rodziny. Wszyscy oni żyją w nadziei i przekonaniu, że

sąd penitencjarny rozpatrzy wniosek o wcześniejsze zwolnienie po 25 latach. Wokół ćwierci wieku z okładem układali swoje plany związane z poszerzeniem rodziny, wychowaniem dzieci, zadośćuczynieniem wymogom stawianym przez kodeks rodzinny i opiekuńczy, zadośćuczynieniem rodzinie ofiary.

Badania wskazują, że 4% skazanych na kdpw nie ma więzi rodzinnych albo społecznych bądź są one bardzo słabe czy odrealnione. Każdy z 96% jest albo w związku partnerskim albo założył własną rodzinę albo uczestniczy w życiu rodziny pierwotnej – stając się kimś znaczącym dla najbliższych i emocjonalnie z nimi związanym. Okazuje się, że nierzadko całe życie rodziny więźnia dożywoźnięgo zaczyna koncentrować się na nim i to z pozytywnym skutkiem przyczyniając się do osiągnięcia poprawczego celu kary.

Naturalnie ich relacja oznacza planowanie wspólnego życia po ewentualnym warunkowym zwolnieniu, wspólne zobowiązania, wychowywanie dzieci, pomoc rodzicom w podeszłym wieku, normalizację i stabilizację życia, a w końcu uwolnienie od ograniczonej odpowiedzialności za życie własne i najbliższych oraz napięcia skoncentrowanego na czekaniu i daleko idącej zależności od państwa, tj. decyzji administracji więziennej.

Przyjmując, że każdy z tych 96% dożywoźnięgo ma trwałą i uczuciową więź przynajmniej z dwojgiem najbliższych, nowelizacja Kodeksu oznacza, że ofiarami naruszenia art. 3 EKPC i art. 40 Konstytucji byłoby 576 członków ich rodzin. W przypadku zadziałania praw wstecz, czyli podwyższenia progu warunkowego zwolnienia w stosunku do prawomocnie skazanych sprzed daty nowelizacji stają się oni potencjalnymi ofiarami. Tym samym nowelizacja omawianych przepisów uderza w jedną z podstawowych wartości państwa praworządnego jakim jest zaufanie obywateli do jego racjonalnego, przewidywalnego i zasadnego działania.

- Drugim, obok awansu do zakładu półotwartego, wyznacznikiem skuteczności wykonania kary pozbawienia wolności – czyli parametrem zmian w postawie i osobowości więźnia dożywoźnięgo zapewniających zgodność jego zachowania z przepisami prawa – okazało się umożliwienie trzem z nich zdobycie wykształcenia wyższego tj. ukończenia studiów na Uniwersytet Technologiczno-Humanistycznym w Radomiu. Wszyscy trzej – choć ich czyn podobnie kwalifikowany nosił różny stopień społecznej szkodliwości, choć sprawcy działali z różnym stopniem zawinienia, cechowali się różnymi właściwościami osobistymi i różnie zachowywali się po popełnieniu zbrodni – zostali skierowani do nauczania, a po 2 latach studiów awansowani do zakładu półotwartego i przepustek celem udziału w zajęciach laboratoryjnych w siedzibie Radomskiego Uniwersytetu.

SW miała przekonanie, że wytypowani skazani – czego dowiedli przez 2 lata studiów na terenie więzienia, a wcześniej przez 15 lat odbywanej kary – są na tyle „poprawieni” i na tyle bezpieczni, że ich uczestnictwo w zajęciach poza zakładem karnym w społeczności studentów nie stanowi zagrożenia. Powtarzające się wyżej słowo „różne”, które ma decydujące znaczenie dla sądu orzekającego o wymiarze kary, na etapie wykonawczym je traci. Trafnie bowiem SW, nie tracąc z pola widzenia wymiaru kary i stojącego za nim ciężaru zbrodni, ocenia kilkanaście lat życia młodego, nieukształtowanego z początkiem kary człowieka – proces jego dojrzewania do odpowiedzialności za życie własne oraz innych. Jej oceny i decyzje dowodzą, że czas dożywoźnięgo kary w obecnym wymiarze, w tym przynajmniej 15 lat obligatoryjnej izolacji w zakładzie o największych zabezpieczeniach i najsurowszych warunkach, a następnie przynajmniej 10 lat sprawdzania postępowania skazanego w warunkach zmniejszonej kontroli i zwiększonej samodyscypliny, a także poprzez czasowe widzenia i wyjścia poza teren więzienia (w sumie przynajmniej 25 lat obligatoryjnej izolacji), wystarczy by diagnozować tych pozytywnie rokujących i tych, którzy stanowią aktualne – lecz nie trwałe – zagrożenie dla porządku prawnego oraz życia i zdrowia innych ludzi.

- Skazani na kdpw proszą o ułaskawienie – to kolejna „furtka”, jaką mogą wydostać się na wolność. W naszej próbie badawczej 299 skazanych o ułaskawienie wnosiło 60-75 skazanych. Znana nam jest jedna pozytywna opinia Sądu Okręgowego. W pozostałych przypadkach sądy wystawiały opinię negatywną – głównie dlatego, że nie było „szczególnych wydarzeń jakie nastąpiły po wydaniu wyroku” (art. 563 k.p.k.).

W tej jedynej pozytywnej opinii co do skazanego, który nadal ma deficyty empatii, poczucia winy i sumienia, Sąd Okręgowy w Warszawie w Wydziale XVIII Karnym w składzie SSO Paweł Dobosz i SSO Ireneusz Szulewicz oraz ławnicy: Kazimierz Filipek, Anna Keczmerska, Alicja Kolasa (sygn. akt. XVIII Ko 88/11), stwierdził: „Fakt, iż prośbę taką po 15 latach izolacji składa po raz pierwszy

oraz sam sposób ułaskawienia, o jaki prosi skazany, tj. przez zamianę kary dożywotniego pozbawienia wolności na karę 25 lat pozbawienia wolności bez prawa do przedterminowego warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary, jest świadectwem, że nie chce on uchylać się od odpowiedzialności karnej i nie jest jego celem niezwłoczne opuszczenie zakładu karnego (...) Skazany jest w pełni świadom poważnej zbrodni jakiej się dopuścił i jaki bezmiar krzywdy tym czynem spowodował. Odbył znaczną część kary, bo 15 lat z pewnością za taki okres można uznać. Ten czas jest zresztą bliski czasowi jaki spędził na wolności przed zatrzymaniem. Ponadto skazany w trakcie czynu był sprawcą młodocianym i realizacja wychowawczej funkcji kary powinna być istotna w przebiegu jego resocjalizacji. Spełnienie prośby skazanego nie tylko umożliwiłoby mu pełniejsze przygotowanie do [życia w społeczeństwie], ale również stanowiłoby motywację dla dalszych jego działań, utrwalających pozytywne zmiany jego postawy. Zapobiegłoby jednocześnie ewentualnemu zniechęceniu skazanego wywołanym brakiem perspektywy realizacji jego zamierzeń w ramach procesu społecznej readaptacji. Jest bowiem szansa na przywrócenie skazanego społeczeństwu (...) Celem nawet kary dożywotniego pozbawienia wolności nie może być trwała eliminacja skazanego z życia społecznego. Na takim stanowisku stoi też ustawodawca przewidując możliwość warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia kary wobec osoby skazanej na karę dożywotniego pozbawienia wolności (art. 78 § 3 k.k.)”.

- Analiza dokumentacji pracy personelu więziennego, sądów penitencjarnych orzekających o warunkowym zwolnieniu zabójców skazanych na 25 lat oraz Kościoła, dowodzą, że nie ma sprawców trwale niebezpiecznych, że każdy z nich – z uwagi na zasadę indywidualizacji, stan aktualnej wiedzy naukowej, a przede wszystkim polskie i międzynarodowe standardy postępowania z więźniami dożywotnimi – winien być regularnie diagnozowany, poddany skutecznym oddziaływaniom w zależności od diagnozy i ewaluacji zastosowanych metod, a w końcu adresatem decyzji jego dotyczących jego statusu prawnego – praw i obowiązków.
- Analiza wyroków ETPC wymienionych wyżej przeciwko różnym państwom z różnymi rozwiązaniami tak czy inaczej „ukrytego” dożywocia prowadzi do wniosku, że przyjęta nowelizacja – zarówno co do bezwzględnej kary dożywotniego więzienia jak i podwyższonego progu uruchomienia mechanizmu starania się o warunkowe zwolnienie, generuje ofiary naruszenia bezwzględnego zakazu niehumanitarnego traktowania lub karania. Realnie, jeśli prawo zadziała wstecz – jeśli nowelizacja podwyższonego progu ubiegania się o warunkowe zwolnienie obejmie prawomocnie skazanych więźniów dożywotnich – mamy 444 skazanych na kdpw. Uwzględniając tych którym sąd orzekający podwyższył próg warunkowego przedterminowego zwolnienia, ale do 35 lat, co drugi może starać się o warunkowe zwolnienie. Oznacza to, że z wejściem w życie nowelizacji mamy 222 ofiary naruszenia art. 3 EKPC i art. 40 Konstytucji RP.
- Badania pozwalają wnioskować, że o wielu skazanych w dacie orzekania sąd (za biegłymi psychologami) stwierdził wyjątkową demoralizację, brak podatności na dotychczas stosowane oddziaływania wychowawcze i poprawcze, zerową szansę na resocjalizację. Nadto duża część z nich – przy wprowadzeniu bezwzględnego dożywocia – dostałaby je obligatoryjnie albo fakultatywnie. Ich linie życiowe, kariera przestępczości, bylejakości lub pasożytnictwa wywoływała negatywne emocje i kataryczne wnioski także w zespole badawczym, którego zadaniem jest zrozumienie a nie osąd. Ponowne zdziwienie i – tym razem pozytywne emocje i także przekonania – spowodował fakt, że pewna część tych „beznadziejnych” przypadków wiedzie przyzwoite, obywatelskie, odpowiedzialne i ustabilizowane życie inwestując w rodzinę oraz w swoje potrzeby emocjonalne i relacyjne, w swoje potrzeby intelektualne tj. w edukację i samorozwój (począwszy od pierwszej książki, jaką przeczytali w więzieniu aż po tę tysięczną, odkrywając swoją pasję malowania, komponowania, pisania), w sport lub religię, które pozwalają zahartować do wysiłku trzymania się określonych zasad, w przeciwnym razie traci się osiągnięte przez wiele miesięcy efekty. Skazani, którzy w dacie prawomocnego wyroku zasługiwali na śmierć w izolacji (brak możliwości powrotu do społeczeństwa), po kilkunastu latach pracy nad sobą, korzystania z oferty systemu więziennego, ulegając wpływowi dobrych relacji z najbliższymi, angażując się w życie społeczne i kulturalne więzienia, a w końcu doświadczając rozciągniętej w czasie, intensyfikowanej każdego roku straty oraz świadomości zła, jakiego się dopuścili – okazali się ludźmi, którzy patrzą poza własny tylko interes, rezygnują z dawnych nawyków i przywar, zaczynają lubić „być dobrymi i pożyteczni”, zdolnymi do długotrwałego wysiłku edukacji czy pracy, do przewidywania konsekwencji i

wyciągania wniosków³⁶. Mieli pokaźny rekord nagród i osiągnięć (rzędu kilkuset), cieszyli się nieskazitelną opinią personelu więziennego lub cywilnego co do ich postępowania w różnych rolach społecznych (jako pracowników, uczniów, ojców, mężów, starszych celi), kilka lat ich postępy w resocjalizacji SW oceniała pozytywnie.

Badania dowodzą więc, że w dacie orzekania o karze, przy wykorzystaniu współczesnej wiedzy psychiatrycznej i psychologicznej, nie da się przesądzić, że sprawca zbrodni jest trwale niebezpieczny.

Potwierdza to analiza opinii sądu psychologicznych zarówno z etapu procesu jak i wykonania kary dożywotniego więzienia – biegli nie wypowiadają się na temat „trwałego” zagrożenia (niebezpieczeństwa) oskarżonego/skazanego. Takiej diagnozy nie oczekują ani sądy ani administracja więzienna. Uzasadnioną na gruncie nauki, prawa i praktyki jest regularna bądź w zależności od potrzeb aktualizacja diagnozy właściwości i warunków badanego oraz zmian w nich zachodzących³⁷. Uwzględniając naukową definicję osobowości – że jest ona nadrzędnym, względnie trwałym, wewnętrznym mechanizmem regulującym zachowanie człowieka, który rozwija się i kształtuje pod wpływem różnych czynników zewnętrznych (sytuacyjnych, środowiskowych) i wewnętrznych (biologicznych i psychicznych) – ustalenia badawcze prowadzą do wniosku, że nie dysponujemy wiedzą o trwałym niebezpieczeństwie, jakie sprawca czynu agresywnego miałby prezentować przez całe swoje życie. Nawet jeśli jego usposobienie pozostawałoby toksyczne, utrudniające współżycie z innymi ludźmi, to biologicznie – na skutek wieku czy choroby – przestanie być zdolnym do zachowań agresywnych.

Ponadto osobowość składa się z trzech mechanizmów, przy czym najważniejszy z punktu widzenia „zagrożenia” jest mechanizm samokontroli. Za wyjątkiem badań naszego Zespołu, nie prowadzi się w Polsce badań, spójnych z etapami wykonania długoletniej kary i oddziaływaniami poprawczymi, nad ich skutecznym wpływem na osobowość więźniów dożywotnich, którzy mają największe deficyty i zaburzenia osobowości i którzy najdłużej są poddani wpływom korekcyjnym. System więzienny nie praktykuje regularnej (np. w sekwencji pięcioletniej) oceny predyspozycji i zmian osobowości. Dlatego jedyna ocena jaka jest możliwa dotyczy obserwowalnych zachowań skazanych, a te – jak wynika z badań – w większości przypadków są pozytywne. Także analiza badań zagranicznych potwierdza, że więźniowie dożywotni są najlepiej dostosowani do warunków więziennego życia, przestrzegają zasad, są bezkonfliktowi, nie powodują tzw. problemów wychowawczych i układają swoje życie na kompromisach wypracowanych z administracją więzienną.

Prawo również nie zna abstrakcyjnego i szablonowego pojęcia „trwałe zagrożenie/niebezpieczeństwo”. W najnowszym wyroku w sprawie więźnia dożywotniego ETPC stwierdził: „prawne domniemanie niebezpieczeństwa sprawcy może być uzasadnione, w szczególności, gdy jest obalalne (...) zaś ustanowienie nieobalalnego domniemania niebezpieczeństwa sprawcy dla społeczeństwa pozbawiła skarżącego jakiegokolwiek perspektywy na wolność, czy w ogóle możliwości wykazywania, że dalsze jego izolowanie nie ma uzasadnienia penologicznego”³⁸. Przyjęcie koncepcji „trwałego niebezpieczeństwa/zagrożenia” narusza więc art. 3 i 5 Konwencji.

Uwzględniając te naukowe i prawne kryteria, wielu prawomocnie skazanych na kdpw, w razie skazania na bezwzględną karę dożywotniego więzienia, nie mogłaby liczyć na warunkowe zwolnienie, wbrew postępom w resocjalizacji i jej pozytywnej ocenie, wbrew ujednoczonej linii orzeczniczej sądów decydujących o przedterminowym zwolnieniu i warunkach okresu 10.letniej próby. To czyniłoby karę niecelową i niesprawiedliwą.

³⁶ Są to najczęstsze cechy, które decydowały o ich antyspołecznej osobowości i o wymiarze kary, słabych rokowaniach, a jednocześnie deficyty nadające się do korekcji. I tylko pod warunkiem ich skorygowania można sformułować pozytywną prognozę co do postępowania skazanego w zgodzie z prawem i zasadami współżycia społecznego.

³⁷ „Prawdą jest, stopień społecznej szkodliwości czynu, jakiego dopuścił się skazany, jest najwyższy, świadczący o wyjątkowym zdemoralizowaniu – w tamtym czasie – sprawcy. Jednocześnie jednak nie sposób nie podzielić dominującego w orzecznictwie stanowiska o braku jakiegoś szczególnego i decydującego znaczenia okoliczności popełnienia przestępstwa dla ustalenia prognozy kryminologicznej (postanowienia: Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 21 października 2004 r., sygn. akt II AKz 709/04, opubl. OSA 2005, z. 34, póź. 23 i Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 29 października 2004 r., sygn. akt II AKz 690/04, opubl. KZS 2004, z. 10, póź. 17).

³⁸ Wyrok ETPC w sprawie Marcello Viola przeciwko Włochom (nr 2) z 13 czerwca 2019 r.

„Kara jest sprawiedliwa, gdy jest zasłużona (słuszna) i celowa. Brak jednego z tych elementów sprawia, że nie można takiej kary uznać za sprawiedliwą. Kara celowa, przewyższająca stopień winy sprawcy, choć służąca prewencji, nie jest sprawiedliwa, a jest tylko stosowaniem terroru, choćby użytecznego społecznie. Kara zasłużona ale bezcelowa jest tylko niepotrzebnym nikomu cierpieniem osoby ukaranej, bezcelowym okrucieństwem, chociaż ukarany na to zasłużył; *pereat mundus, fiat iustitia*. Racjonalność wymiaru sprawiedliwości wymaga, by orzekając karę kierować się rozumową analizą kompletu przesłanek orzekania, a nie poddawać się doraźnym odczuciom różnych grup społecznych, wyrażanych dowolną kategorią «społecznego poczucia sprawiedliwości». Niezawisłość sędziowska wymaga kierowania się sprawiedliwością także wbrew doraźnym nastrojom różnych grup społecznych, rzadko jednolitych, czasem inspirowanych. Poddanie się im zbliżałoby wymiar sprawiedliwości do spontanicznych zachowań grup ludzkich, znanych z historii, dlatego sądy nie powinny się poddawać takim nastrojom. Do linczu sędziowie nie są potrzebni. Rzeczą sędziów jest chronić jednostkę, każdą, oskarżonych nie wyłączając, chronić zarówno przed państwem jak i przed społeczeństwem, przeciwstawiać się zbiorowemu czy zorganizowanemu w państwo krzywdzeniu pojedynczych ludzi”³⁹.

- Ustaliliśmy, że jest grupa skazanych na 25 lat więzienia za tożsame albo gorsze w opinii społecznej zabójstwo (zabójstwa), nierzadko współsprawców zbrodni, którym sądy wymierzyły niższą karę – choć stale wyjątkową ze względu na jej eliminacyjne skutki – po uwzględnieniu ich wieku nieletniości albo przyznania się do winy albo tzw. wewnętrznej sprawiedliwości wyroku. Kryterium formalne przesądziło o tym, że wielu współsprawców zabójstw, równie zdemoralizowanych, dokonujących równie okrutnych czynów, o równym co pozostali sprawcy skazani na kdpw stopniu demoralizacji i szacowanego zagrożenia dla porządku prawnego, wyjdą z zakładów karnych po 25 latach lub krótszym czasie.

Podsumowując, analiza opinii zarówno tych zobiektywizowanych jak i subiektywnych personelu i administracji więziennych, jak i poszczególnych środowisk społecznych (świata naukowo, prawniczego i kościelnego) prowadzi do wniosku, że wprowadzenie bezwzględnej kdpw oraz podwyższenie progu możliwości ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie jest niekonieczną i nieproporcjonalną ingerencją władzy w praworządym państwie demokratycznym. Nie znajduje także uzasadnienia na gruncie badań empirycznych. Naraża Polskę na niepotrzebne koszty ekonomiczne i społeczne, a w razie przegranych spraw przed sądem krajowym czy międzynarodowym, traci ona także na honorze.

Polskie sądy – czy to orzekając o kdpw czy o warunkowym zwolnieniu zabójców skazanych na 25 lat pozbawienia wolności – utrwały orzecznictwo respektujące rozsądkowe podejście, prawo do nadziei oraz poszanowanie godności każdego skazanego zdolnego do odpowiedzialnego życia w społeczeństwie wolnościowym. „Skróceniu do granic dopuszczonych ustawą lub wyrokiem (...) podlega każda kara, wymierzona nawet za najbardziej okrutne przestępstwo, gdy kompleksowe rozważenie osobowości skazanego (...) pozwala sędziemu przyjąć, że dalsze jej wykonywanie jest już niecelowe” (postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 19 sierpnia 1999 r., sygn. akt II AKz 352/99).

17 czerwca 2019 r.

Opracowała *dr Maria Nielaczna*

Przegląd mediów *Malgorzata Kłapeć*

³⁹ Zdanie odrębne sędziego Ryszarda Kałwy od wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 3 lipca 2002 r. (sygn. akt II AKa 112/02).